

حسین - محمد زاده صدیق

تهرین

دائمتانهای دده قورقود

قدیمترین مجموعه‌ی مکتوب بزبان ترکی که تنها دو نسخه‌ی خطی از آن - یکی در کتابخانه‌ی قرال در سدن ، دیگری در واتیکان بدست آمده است ، «کتاب دده قورقود» یا بتنهایی «دده قورقود» نام میگردد که متشکل از دوازده افسانه است و یک مقدمه . (۱)

چنانکه از مقدمه‌ی کتاب مستفاد میشود «دده قورقود» دانای ایل «اوغوز» (۲) پیر و مرشد «اوزان» (۲)ها ، وزیر و مشاور خانها و ملجأ و پناه ستمدیدگان بوده است .

درباره‌ی وی خاورشناسان اروپا و دانشمندان شوروی و ترکیه تدقیقات فراوانی بعمل آورده‌اند (۴) و درباره‌ی زمان حیات و ظهورش گفتگو های بسیاری رفته است و آنچه مسلم شده است ، اینست که دده قورقود یا «قورقوت آنا» در عصر و حدود های زمان پیغمبر اسلام میزیسته است .

از جمله‌ی دلایل اثبات این مدعا ، تصریحی است که مؤلف «جام جم آیین» (۵) کرده است باینکه «قاراخان» بزرگ ایل اوغوز ، قورقود- آتا را پیش پیغمبر اسلام فرستاد و او همراه سلمان فارسی اسلام آورد و برای ارشاد بمیان اوغوز برگشت .

و علاوه بر آن ، بنا به مقدمه‌ی خود کتاب دده قورقود ؛ «وی در زمان پیغمبر اسلام ظهور کرد .» (۶)

علاوه بر کتاب دده قورقود و جام جم آیین مذکور ، متونی که در آنها تلویحاً و تصریحاً اشاره‌ای به نام دده قورقود و اوغوز نامه یعنی داستانهای اوغوزان شده است ، عبارتند از : جامع التواریخ خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی (۷) ، درالتیجان ابوبکر بن عبدالله بن آیبک الدواداری ، نسائم‌المحبه علیشیر نوایی ، شجره‌ی تراکمه ، تاریخ دوست سلطان ، سلجوقنامه‌ی یازیچی اوغلو ، آتالار سؤزو (پارساله من کلمات اوغوز نامه المشهور به آتالار سؤزو) (۸) و غیره .

بنا به مقدمه‌ی کتاب ، «دده قورقود دانای ایل اوغوز بود ، غیگویی میکرد ، از حادثات آینده خبر میداد و حق تعالی بدل او الهام میفرستاد.» (۹)

کلمه‌ای که ما به «دانا» ترجمه کردیم ، در متن «بیلی جی» bilici است . از این کلمه ، معنای کاهن و اولیاء مفهوم میشود . این کهان‌را علاوه بر قورقود آتا ، کسانی چون محیی‌الدین العربی ، مولانا جلال‌الدین رومی ، قومرال آبدال و غیره نیز داشته‌اند .

امیر نظام‌الدین علیشیر نوایی ، او را باصفاقی نظیر «دانای گذشته‌ها و آگاه از آینده» توصیف میکند و وی را گوینده و صاحب کلمات قصار و سخنان خوب میداند . در مقدمه‌ی کتاب هم به نزدیک پنجاه کلمه از کلمات قصار وی برمیخوریم .

غیر از علیشیر نوایی ، ابوالقاضی بهادرخان در «شجره‌ی تراکمه» و هم‌خواجه رشیدالدین و غیره نیز او را صاحب کرامات میدانند . و

این دلیل بر آنست که دده قور قود در میان توده‌ی مردم، صاحب شخصیتی ممتاز و خاص بوده است .

چندین قرن است که دده قور قود در قلب توده‌های عظیم ملل آسیای صغیر و شرق میانه زیست میکند . مدتهای متمادی سخنان وی دهان به دهان میگشته و در ترانه های فولکلوریک ، اشعار شاعران کلاسیک ، کتابها و مجموعه های مدون، افسانه های محلی و غیره منعکس میشده است .

دریک افسانه‌ی ترکمنی آمده است که وی در خواب دیدگوری برایش میکند ، بیدار شد و با فرار گذاشت و آواره‌ی دیارها شد. ولی هر جا که رسید ، مزارش را آماده دید تا آنکه پناه برد به اطراف «سیر دریا» (۱۰) و در آنجا رحل اقامت افکند ، تا سیصد سال عمر کرد و همانجا بمرد .

ازیک شاعر آذربایجانی «قول آتا» نام که تاریخ حیاتش بر عالم علم نامکشوف است، مثنوی‌یی بدست آمده که در آن جای جای سخنان دده قور قود بنظم کشیده شده است (۱۱) چند بیت از آن چنین است:
خوش دئمیش قور قود : «تحميل خوش دورور

نیشکر تک قهری یودماق خوش دورور

شیطان عاغلیله ایش ایشله دیک مدام ،

تا اولوربئيله ایشیمیز شیلله خام

پیشقدم لر سؤزون ائشیمک گرک

هرنه کی پیر لر دئمیش ائتمک گرک»

*

کم اصیل کیشی لرین ایشی بو دور :
 غیبت ، یالان ، بهتان . ائدییشی بودور
 دده قورقود دئرکی : «اول عاقل دو رور.»
 سؤیله یین دئییرکی : «اول بتر دو رور!»

*

دده قورقود سؤیله دی کی : «دوشمانین
 ئولوسو ئولسه ، سئوینمن کیمسه نین
 نیشه کسی بسوجمله باشلاردان کئچر
 جمله عالم هم بوشریتدن ایچر .» (۱۲)
 واین ترانهی فولکلوریک که در باره‌ی دده قورقود سروده شده
 است ، هنوز هم ورد زبان خلق است :
 گلینه آیران دئمه دیم من دده قورقود ،
 آیرانا دویران دئمه دیم من دده قورقود!
 ایگنه یه تیکن دئمه دیم من دده قورقود ،
 تیکنه سؤوکن دئمه دیم من دده قورقود! (۱۳)

(*) این مقاله تلخیصی ست از مقدمه‌ای که نگارنده بر ترجمه فارسی
 داستانهای دده قورقود نگاشته است . در تنظیم آن علاوه بر مدارکی که
 در متن مقاله داده شده ، به منابع زیر نیز مراجعه شده است :

* «کتاب دده قورقود» معلم رفعت (بالقبای عربی) . * «دده قورقود
 کیتابی» دکتر محرم اثرگن ، آنکارا ، ۱۹۶۴ . * «اسلام آنسیکلوپدیسی»
 جلد ۷ . * «اوغوزلار» پروفیسور فاروق سومر ، از انتشارات دانشکده

زبان و تاریخ و جغرافیا، آنکارا- ۱۹۶۷. * «تورک دلی و ادبیاتی در کیسی» جلد ۵ و ۶ استانبول ۱۹۵۵. * «تاریخ مختصر ادبیات آذربایجان جلد اول مقاله‌ی حمید آراسلی. * «دوره‌های مجله‌ی «تورک فولکلور آراشتیرمالاری» چاپ استانبول و غیره.

(۱) نسخه‌ی واتیکان فقط شش داستان در بردارد.

(۲) Oghuz که در متون کلاسیک فارسی از آن به «ترکان غز» تعبیر شده است.

(۳) Ozan شرحش بیاید.

(۴) بهمه‌ی این فعالیت‌ها در مجله‌ی Türk Dili ve

Edebiyati Dergisi جلد ششم اشاره شده است.

(۵) Türk Islam Ansiklopedisi ماده‌ی Korkut Ata رك.

(۶) عین متن: «رسول علیه السلام زامانینا یاقین بایات بویوندان

قورقوت آتا دئرلر بیر آر قو پدی.»

(۷) جامع التواریخ قدیمترین منبعی است که نام دده قورقود در آن

آمده است در قسم «تاریخ اغزو ترکان و حکایات جهانگیری».

(۸) رك. فهرست Pertsch (1-34)

(۹) عین متن: «اوغوزون او کیشی تامام بیلی جی سیدی. نه

دئرسه اولورایدی. غاییدان دورلو خبر سؤیلارایدی حاق تاعالا (-حق

تعالی) اونون کؤنلو نه الهام ائده راییدی.»

(۱۰) رودسیحون

(۱) منقول از «تورک دلی و...» جلد ۵

(۱۲) رك همانجا.

(۱۳) نقل از «شاعرلر مجلسی» ص ۱۸